

Й.П. Звонар (Мукачівський державний університет, Україна)

САМОСТІЙНА ЗАЙНЯТИСТЬ ЯК СФЕРА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАСЕЛЕННЯ

У статті досліджено тенденції трансформації структури зайнятості населення України в цілому та Закарпатської області зокрема, які полягають у зменшенні частки найманих працівників і збільшенні питомої ваги самостійно зайнятого населення. Також обґрунтовано позитивні та негативні аспекти високого рівня самостійної зайнятості населення та запропоновано основні напрямки розвитку альтернативних форм зайнятості на прикладі Закарпатської області.

Ключові слова: самостійна зайнятість, соціально-трудова потенціал, економічна активність населення, напрямки розвитку альтернативних форм зайнятості.

Табл. 2. Літ 10.

Й.П. Звонар (Мукачевский государственный университет, Украина)

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ ЗАНЯТОСТЬ КАК СФЕРА РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА НАСЕЛЕНИЯ

В статье исследованы тенденции трансформации структуры занятости населения Украины в целом и Закарпатской области в частности, которые заключаются в уменьшении части наемных работников и увеличении удельного веса самостоятельно занятого населения. Также обоснованы положительные и отрицательные аспекты высокого уровня самостоятельной занятости населения и предложены основные направления развития альтернативных форм занятости на примере Закарпатской области.

Ключевые слова: самостоятельная занятость, социально-трудова потенціал, економічна активність населення, напрямки розвитку альтернативних форм занятості.

Y.P. Zvonar (Mukachevo State University, Ukraine)

SELF-EMPLOYMENT AS A DOMAIN FOR REALIZATION OF SOCIAL & LABOUR POTENTIAL OF POPULATION

The article studies the transformational trends within the employment structure in Ukraine in general and in Transcarpathian region in particular. These trends first of all are related to the decreased share of hired workers and the increased share of self-employed population. Positive and negative aspects of the high level of self-employment are grounded; and key directions in the development of alternative forms of employment taking Transcarpathian region as the study case are offered.

Keywords: self-employment; social & labour potential; economic activity of population; directions in the development of alternative forms of employment.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку соціально-трудова відносин для багатьох країн характерною є тенденція, відповідно до якої все більша частка трудового потенціалу населення реалізовується через самостійну зайнятість. Подібна ситуація простежується і в багатьох регіонах України, насамперед у тих, для яких характерна значна незбалансованість між попитом на робочу силу з боку роботодавців та її наявною або потенційною пропозицією з боку працездатного населення. Одним із таких регіонів України на даний час є Закарпатська область. Слід зазначити, що проблемам функціонування цієї сфери зайнятості населення, як правило, приділяється незначна

увага як з боку науковців, так і з боку представників органів державної влади різних рівнів. Однак при цьому актуальність проблематики, пов'язаної з напрямками розвитку самостійної зайнятості населення, постійно зростає відповідно до збільшення кількості даної категорії зайнятих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань функціонування самостійної зайнятості населення на даний час займаються такі науковці, як М.М. Пітюлич [5], Л.Г. Ткаченко [9]. Окремі аспекти та сегменти самозайнятості досліджено в працях В.В. Гловацької [2], яка аналізувала розвиток підприємництва в системі становлення сільського (зеленого) туризму, І.Ф. Гнибіденка [3], який досліджував соціально-економічні проблеми зайнятості і соціального захисту населення в аграрному секторі економіки України, І. Терюханової [8], яка вивчала програми підтримки самостійної зайнятості та підприємницької діяльності в зарубіжних країнах.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на активізацію наукових досліджень проблематики, пов'язаної із самостійною зайнятістю населення, на даний час увага українських вчених до даної специфічної форми зайнятості залишається недостатньою. Зокрема, не в повній мірі розкритими є питання використання інструментів та механізмів перетворення стихійної й епізодичної самозайнятості населення регіонів з невисоким рівнем промислового розвитку і, відповідно, незначним попитом на робочу силу, у високопродуктивну підприємницьку діяльність.

Метою дослідження є визначення перспектив і можливих напрямків розвитку альтернативних форм зайнятості населення Закарпатської області на основі врахування існуючих у регіоні економічних та соціальних умов формування трудового потенціалу населення.

Основні результати дослідження. Першим етапом аналізу структури зайнятості населення певного регіону можна вважати оцінку співвідношення середньорічної кількості найманих працівників підприємств, установ та організацій різних форм власності й кількості зайнятих осіб, які не є найманими працівниками (самозайнятих), а також дослідження даних величин у динаміці. Якщо перший з названих показників (середньорічна чисельність найманих працівників регіону) характеризує рівень розвитку ринку праці в межах адміністративної одиниці, то другий показник (середньорічна чисельність самозайнятих осіб) дає можливість оцінити рівень економічної активності населення, тобто його бажання працювати незалежно від того, чи наявні в регіоні вільні робочі місця в необхідній кількості, чи ні.

Структура зайнятості населення регіону значною мірою визначається рівнем розвитку різноманітних соціально-економічних інституцій, які впливають на макро- і мікросередовище функціонування господарюючих суб'єктів, а також наявністю або відсутністю умов для ефективного розвитку малого бізнесу, який, як свідчить практика найбільш розвинутих країн світу, є найбільш дієвим засобом подолання безробіття. Таким чином, проблема пошуку механізмів розвитку малого бізнесу в Закарпатській області безпосередньо пов'язана з важливими науковими та практичними завданнями, такими як підвищення ефективності зайнятості населення, створення нових робочих місць і формування конкурентного середовища на ринку робочої сили досліджуваного регіону.

Існуючі відмінності у структурі зайнятості населення України та Закарпатської області проілюстровані в табл. 1.

Таблиця 1. Порівняння структури зайнятості населення України та Закарпатської області у 2000 та 2009 роках*

Показники	Україна		Закарпатська область	
	2000	2009	2000	2009
1. Загальна кількість зайнятого населення, тис. осіб	20175	20192	503	525
1. У тому числі наймані працівники:				
- тис. осіб	16044	12949	306	236
- % до загальної кількості зайнятих	79,5	64,1	60,7	44,7
2. У тому числі наймані працівники малих підприємств та зайняті у фізичних осіб-підприємців:				
- тис. осіб	2366	2296	49	32
- % до загальної кількості найманих працівників	14,7	17,7	16,0	13,6
3. Кількість самозайнятого населення, тис. осіб	4131	7243	198	290
4. Частка самозайнятого населення у загальній кількості зайнятих, %	20,5	35,9	39,3	55,3

* складено за даними [6; 7].

Порівнюючи дані про структуру зайнятості населення Закарпатської області з аналогічними загальноукраїнськими показниками, можна помітити й інші відмінності. Зокрема, в Україні кількість найманих працівників підприємств, установ та організацій (включаючи працівників малих підприємств) у 2009 р. становила 12948,5 тис. осіб, тоді як загальна чисельність зайнятого населення за той же період – 20192 тис. осіб. Таким чином, 64,1% зайнятого населення України – це наймані працівники. В той же час у Закарпатській області тільки 44,7% зайнятого населення належало до категорії найманих працівників, інші 55,3% – це самозайняті. Отже, загальноукраїнська структура зайнятості населення досить суттєво відрізняється від структури зайнятості, притаманної Закарпатській області.

При цьому у 2000 р., відповідно до наведених у табл. 1 даних, кількість і питома вага самозайнятого населення була значно меншою і в Україні, і в Закарпатській області. Зокрема, в Україні кількість самозайнятих у 2009 р. зроста порівняно з 2000 р. на 3 млн. 112 тис. осіб (або на 75,3%), а в Закарпатській області за той же період часу частка самозайнятих збільшилася на 46,5%.

Трансформацію структури зайнятості населення в напрямку збільшення питомої ваги самозайнятих як на рівні країни в цілому, так і на рівні окремого регіону (в даному випадку – Закарпатської області), можна розглядати як індикатор погіршення ситуації на національному та регіональному ринках праці. Сам по собі розвиток альтернативних форм зайнятості населення було б неправильно трактувати як суто негативне явище, оскільки він є свідченням певного рівня економічної активності носіїв соціально-трудового потенціалу. Однак при цьому, як уже зазначалося, і для Закарпатської області, і для України в цілому спільними є негативні тенденції щодо поступового зменшення середньооблікової кількості штатних працівників протягом досліджуваного періоду. Поширення самозайнятості в даному випадку є явищем, яке свідчить про відсутність інших шляхів і можливостей для офіційного працевлаштування у значної частини населення, а також про подальший розвиток зайнятості у «тіньовому» секторі економіки.

Отже, на основі оцінки існуючого співвідношення між різними категоріями зайнятого населення Закарпатської області можна зробити висновок про те, що недостатній рівень розвитку ринку праці в межах даного регіону є однією з ключових причин поширення альтернативних форм зайнятості серед економічно активного населення.

Не викликає сумнівів той факт, що самозайнятість населення є позитивним з економічної та соціальної точок зору явищем. Традиційно високу економічну активність населення Закарпатської області можна вважати однією з основних конкурентних переваг соціально-трудового потенціалу регіону. Однак не можна абстрагуватися і від негативних аспектів такої форми зайнятості. Високий (вище 50% від загальної кількості зайнятих осіб) показник самозайнятості населення свідчить про значну невідповідність між рівнем соціально-економічного розвитку регіону та сукупними можливостями працездатного населення у сфері трудової активності та негативно впливає на конкурентоспроможність соціально-трудового потенціалу регіону та на низку макроекономічних показників з таких причин:

- по-перше, сфери трудової діяльності, для яких найбільшою мірою є характерною самостійна зайнятість (підсобне сільське господарство, неорганізована роздрібна торгівля), як правило, характеризуються низькою продуктивністю, тому зростання питомої ваги осіб, зайнятих у цій сфері, в кінцевому підсумку призводить до зменшення реальної величини валового регіонального продукту;

- по-друге, особи, які протягом тривалого періоду часу змушені самостійно забезпечувати себе роботою, що приносить дохід, поступово втрачають професійні знання та кваліфікацію, здобуті раніше; в результаті цього певною мірою погіршуються якісні характеристики соціально-трудового потенціалу регіону;

- по-третє, значна кількість самозайнятого населення і, відповідно, невелика питома вага офіційно працюючих призводить до зменшення відрахувань і надходжень до Пенсійного фонду України та інших позабюджетних цільових фондів.

З іншого боку, носії соціально-трудового потенціалу, які самостійно забезпечують себе суспільно корисними видами діяльності, як правило, гнучко й оперативно реагують на існуючі на даний момент часу потреби суспільства та знаходять найоптимальніші способи їх задоволення. Оскільки ж потреби суспільства є безмежними, то необмеженим є і розвиток тих сфер прикладання суспільно корисної праці, які спрямовані на хоча б часткове їхнє задоволення. Таким чином, самостійну зайнятість населення можна розглядати як важливий (а з деяких позицій – навіть ключовий) чинник зростання рівня задоволеності суспільних потреб.

Однак, визначаючи стимулювання розвитку самостійної зайнятості населення як один з важливих напрямків підвищення конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу Закарпатської області, необхідно зауважити, що саме тільки зростання кількості осіб, зайнятих у неформальному секторі економіки регіону, ще не означає підвищення ефективності використання людського чинника соціально-економічного розвитку. Недостатній рівень

розвитку галузей господарства досліджуваного регіону сам по собі є найголовнішим чинником, що стимулює населення до самостійної зайнятості. Тобто ці процеси відбуваються і без цілеспрямованого втручання з боку державних структур чи органів влади. В даному випадку з метою зростання конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу регіону потрібно не стільки стимулювати збільшення кількості самозайнятих (частка яких у структурі зайнятості населення Закарпатської області і так є надзвичайно високою), скільки запроваджувати заходи, які б забезпечували зростання ефективності трудової діяльності осіб, зайнятих у неформальному секторі економіки.

На даний час економічна активність населення Закарпатської області в основному реалізовується через такі види самозайнятості, як праця в особистих підсобних селянських господарствах і реалізація виробленої сільськогосподарської продукції, тимчасова сезонна зайнятість (як правило, за межами області) та надання різноманітних індивідуальних послуг суб'єктом, не зареєстрованим ні як юридична особа, ні як приватний підприємець.

У той же час у Закарпатській області майже відсутні тенденції, які б свідчили про поступальний розвиток підприємництва. Якщо в Україні у 2009 р. 17,7% найманих працівників було зайнято на малих підприємствах та у фізичних осіб-підприємців, то в Закарпатській області у тому ж році до даної категорії належало тільки 13,6% від загальної кількості найманих працівників (табл. 1). Така ситуація є вкрай негативною, оскільки на даному етапі розвитку економічних відносин підприємництво та малий бізнес характеризується як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями як одна з найбільш ефективних і перспективних форм ведення господарської діяльності та самостійної зайнятості населення, а також як вагомий чинник створення нових робочих місць. Зокрема, З.С. Варналій стверджує, що «розвиток малого підприємництва, створення сприятливих умов для самозайнятості населення необхідно розглядати як один з найперспективніших засобів вирішення проблеми зайнятості в регіонах» [1, 72].

Закарпатській області притаманна найвища серед усіх інших областей України частка населення, що проживає в сільській місцевості (62,8%) і, відповідно, високий рівень зайнятості в підсобних селянських господарствах. Сформовані протягом тривалого періоду часу традиції сільського населення Закарпатської області щодо ведення підсобного господарства за певних умов можна трансформувати в продуктивну з точки зору забезпечення зростання валового регіонального продукту та рівня особистих доходів населення сферу зайнятості. Серед таких умов насамперед потрібно назвати формування інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції, яка б обслуговувала взаємозв'язки між суб'єктами аграрного ринку Закарпатської області. Інфраструктурне забезпечення сільського господарства регіону – це передумова процесів поступового перетворення власників особистих підсобних селянських господарств на фермерів. Позитивним наслідком таких процесів стало б збільшення кількості робочих місць в аграрній галузі Закарпатської області, що сприяло б зростанню рівня зайнятості й економічної активності сільського населення досліджуваного регіону, а також зменшувало б інтенсивність трудової еміграції працездатного населення в інші регіони країни та за її межі.

Для гірських районів Закарпатської області одним із можливих способів вирішення проблеми безробіття та масової трудової еміграції працездатного населення є стимулювання самостійної зайнятості у сфері так званого «зеленого туризму». Туристична галузь економіки Закарпатської області визначається як пріоритетна з точки зору наявності природно-географічного та культурно-історичного потенціалу, необхідного для її розвитку. Саме тому зростання чисельності зайнятих у даній галузі господарства варто розглядати не тільки як один із чинників зниження рівня безробіття й підвищення економічної активності населення, тобто як детермінанту ефективності використання трудових ресурсів.

Поряд із розвитком туризму пріоритетними для Закарпатської області можна вважати й інші складові сфери надання індивідуальних послуг, які доцільно розглядати в органічному взаємозв'язку з туристично-рекреаційною галуззю. Із зростанням кількості вітчизняних і зарубіжних споживачів туристичних послуг у регіоні буде зростати і попит на різноманітні додаткові послуги та створюватимуться можливості й перспективи для розвитку відповідної обслуговуючої інфраструктури. Крім того, у даній ситуації спостерігається і зворотній зв'язок, тобто наявність у регіоні належної кількості об'єктів обслуговуючої інфраструктури створює передумови для зростання інтересу до даного регіону з боку потенційних споживачів туристичних послуг і до збільшення кількості туристів, що відвідують регіон.

Таким чином, збільшення підприємств туристичної галузі та кількості зайнятих у даній сфері господарства регіону призводить до так званого синергічного ефекту, який виявляється у взаємообумовленому динамічному розвитку як сфери туризму, так й орієнтованої на споживачів туристичних послуг сфери обслуговування. З цієї причини, на нашу думку, стимулювання населення Закарпатської області до активізації зайнятості у сфері туризму та надання індивідуальних послуг є одним з пріоритетних напрямків забезпечення більш високого рівня конкурентоспроможності соціально-трудоого потенціалу досліджуваного регіону.

На регіональному рівні формування механізму стимулювання розвитку туристичної галузі та забезпечення зростання зайнятості населення Закарпатської області у даній сфері господарства пов'язане передусім з розробкою регіональних програм підтримки суб'єктів господарювання, зайнятих у даному секторі економіки. Враховуючи теперішній недостатній рівень розвитку туристично-рекреаційної галузі Закарпатської області, першочерговим заходом у даному напрямку повинно стати створення інфраструктурного забезпечення туристичної сфери господарства, яке на даний час фактично відсутнє.

Оскільки туристичну галузь економіки Закарпатської області можна охарактеризувати як таку, що перебуває на стадії свого становлення і розвитку, то першочерговим завданням у сфері підтримки суб'єктів підприємницької діяльності, що функціонують в даній галузі, є мінімізація господарських ризиків та покращення фінансового забезпечення підприємств і підприємців, зайнятих у сфері туризму. Одним із перспективних джерел фінансування туристичної галузі Закарпатської області та чинником зростання зайнятості у даному секторі економіки могло б стати пільгове кредитування суб'єктів господар-

ської діяльності (як тих, що вже певний час функціонують у даній сфері економіки, так і тих, які тільки розпочинають свою підприємницьку діяльність і потребують фінансових ресурсів для започаткування бізнесу). Для ефективної реалізації цієї мети важливо розробити та запровадити механізми, які б заохочували банківські установи розширювати обсяги кредитування суб'єктів підприємницької діяльності, що діють у туристичній галузі Закарпатської області. Ключовим компонентом такого механізму можуть стати державні фінансові гарантії банківським установам. З цією метою доцільно створювати фінансовані з державного та місцевого бюджетів фонди, які б акумулювали кошти для виплати банкам компенсації у випадку неможливості повернення суб'єктами туристичного бізнесу кредитів, отриманих ними для започаткування та розвитку підприємницької діяльності.

Важливою особливістю становлення туристичної галузі Закарпатської області загалом і сільського (зеленого) туризму зокрема є те, що зайняте у даній сфері господарства населення (це переважно мешканці сільських населених пунктів), як правило, не має належного практичного досвіду та теоретичних знань для ефективного здійснення підприємницької діяльності. Недостатній рівень кваліфікованості зайнятих у сфері сільського туризму досліджуваного регіону обумовлює потребу в здійсненні системних заходів щодо інформаційно-консультаційної допомоги та професійної підготовки підприємців, які мають намір започаткувати власний бізнес у сфері туризму. Варто зазначити, що надання такої допомоги на комерційній основі, можливо, не дасть змоги досягнути потрібних результатів, оскільки сприйматиметься суб'єктами туристичного бізнесу тільки як додаткові витрати, понесення яких не є обов'язковим. З цієї причини доцільним є створення фінансованих з державного та місцевих бюджетів центрів професійної підготовки осіб, які мають намір здійснювати підприємницьку діяльність у сфері надання туристичних послуг, зокрема й зеленого туризму. Крім того, згадані центри могли б надавати підприємцям одноразову консультаційну допомогу з економічних та юридичних питань, здійснювати розробку бізнес-планів для суб'єктів туристичного бізнесу.

Діяльність Закарпатського обласного центру зайнятості також може бути частково орієнтована на підготовку осіб до здійснення підприємницької діяльності у сфері сільського туризму. Для реалізації цієї мети доцільно було б створити спеціальні структурні підрозділи у складі обласного центру зайнятості, що б здійснювали професійну підготовку осіб, які виявили бажання започаткувати власний бізнес у галузі «зеленого» туризму.

Як свідчить досвід найбільш розвинутих країн світу, важливою інституцією у сфері інфраструктурного забезпечення малого бізнесу є так звані бізнес-інкубатори, кількість яких у країнах Північної Америки та Західної Європи протягом останніх десятиліть стрімко зростає. Враховуючи існуючий на даний час низький рівень інфраструктурного забезпечення розвитку підприємницької діяльності в Закарпатській області, а також суттєве перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї та нестачу робочих місць, можна стверджувати, що використання зарубіжного досвіду щодо створення в регіоні мережі бізнес-інкубаторів для організаційно-технологічної підтримки підпри-

емництва як найбільш продуктивної форми самостійної зайнятості доцільно визначити як перспективний компонент механізму підвищення конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу досліджуваної області.

Слід також зазначити, що бізнес-інкубатори є найбільш прийнятним елементом інфраструктурного забезпечення малого бізнесу у тому випадку, коли початковий рівень розвитку підприємництва в межах регіону є досить невисоким, а населення переважно не володіє достатніми фінансовими та матеріальними ресурсами, організаційними здібностями, практичним досвідом і теоретичними знаннями, необхідними для успішного започаткування та якісного розвитку власного бізнесу. Оскільки для сектору малого підприємництва Закарпатської області характерна саме така ситуація, то використання зарубіжного досвіду підтримки підприємницької діяльності за допомогою бізнес-інкубаторів для досліджуваного регіону майже не має альтернативи.

Обґрунтовані напрямки розвитку альтернативних форм зайнятості населення Закарпатської області проілюстровані в табл. 2.

Таблиця 2. Основні напрямки розвитку самостійної зайнятості населення Закарпатської області, авторська розробка

Напрямок	Засоби та інструменти досягнення цілі	Прогнозовані позитивні результати
1. Підвищення продуктивності зайнятості в підсобних селянських господарствах і розвиток фермерства	Створення посередницьких заготівельних організацій, сільськогосподарських спілок та кооперативів, пільгове кредитування фермерів.	Зменшення кількості трудових емігрантів, підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва, створення нових робочих місць завдяки розвитку фермерських господарств.
2. Сприяння розвитку підприємництва у сфері сільського туризму	Розробка програм професійної підготовки осіб, які започатковують власну справу у сфері сільського туризму, інфраструктурне забезпечення малого бізнесу (бізнес-інкубатори), стимулювання банківських установ до надання пільгових кредитів суб'єктам туристичної галузі.	Зниження рівня безробіття на територіях пріоритетного розвитку сільського туризму, підвищення професійних і підприємницьких здібностей населення, зменшення кількості трудових емігрантів.
3. Стимулювання самостійної зайнятості у сфері послуг	Інфраструктурне забезпечення малого бізнесу, консультативна підтримка та навчання підприємців, мотивування власників малого бізнесу до створення нових робочих місць.	Зростання рівня зайнятості на підприємствах сфери послуг, підвищення підприємницької активності населення, створення передумов для структурної перебудови економіки регіону.

Запропоновані заходи з підвищення ефективності альтернативних форм зайнятості населення Закарпатської області вимагають відповідного фінансового забезпечення, однак у даному випадку зростання державних витрат на оптимізацію структури зайнятості населення доцільно розглядати як інвестиції держави у розвиток не стільки певної галузі економіки регіону, скільки соціально-трудового потенціалу та людського чинника суспільного прогресу в цілому. Такі інвестиції потрібно визначати як пріоритетні та першочергові в контексті побудови конкурентоспроможної регіональної економіки.

Висновки. Пропозиції щодо напрямків, засобів та інструментів розвитку самостійної зайнятості населення, висловлені автором у даному дослідженні,

можуть бути використані для розробки програм удосконалення системи соціально-трудових відносин і в інших областях України, які мають схожі із Закарпатською областю соціально-економічні умови формування трудового потенціалу, тобто велику питому вагу сільського населення, традиційно високу підприємницьку активність населення, природні та культурно-історичні умови для розвитку туризму та супутньої йому сфери послуг. Перспективи подальших наукових досліджень механізмів розвитку самостійної зайнятості населення України детерміновані зростанням значення індивідуального підприємництва не тільки на рівні окремої країни чи регіону, а й у загальносвітовому масштабі.

1. Варналій З.С. Мале підприємництво України як чинник регіонального розвитку : стан та перспективи // Актуальні проблеми економіки.— 2004.— №4, С. 64–73.

2. Гловацька В.В. Розвиток підприємництва в системі становлення сільського (зеленого) туризму: Автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами». — Житомир, 2008. — 20 с.

3. Гнибіденко І.Ф. Соціально-економічні проблеми зайнятості і соціального захисту населення в аграрному секторі економіки України: Автореф. дис... д-ра екон. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / НАН України. Рада по вивченню продуктивних сил України — К., 2005. — 34 с.

4. Заяць Т.А., Павлачек Л.В. Інституціоналізація відносин зайнятості в регіонах України: проблеми і пріоритети // Економіка і регіон.— 2009.— №1. — С. 10–15.

5. Пітюлич М.М. Регіональні механізми підтримки самостійної зайнятості населення (на матеріалах Закарпатської області): Автореф. дис... к.е.н. спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». — Львів, 2005. — 20 с.

6. Статистичний щорічник Закарпатської області за 2009 рік / Під ред. Г.Д. Гриник. — Ужгород, 2010. — 559 с.

7. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Під ред. О.Г. Осауленка. — К.: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. — 566 с.

8. Терюханова І. Програми підтримки самостійної зайнятості та підприємницької діяльності в зарубіжних країнах // Україна : аспекти праці.— 2001.— №2. — С. 41–45.

9. Ткаченко Л.Г. Зайнятість у неформальному секторі економіки України: методологія, аналіз, напрями регулювання: Автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / НАН України. Рада по вивченню продуктивних сил України. — К., 2001. — 19 с.

10. Трілленберг Г. Методичні засади розвитку ринку послуг сільського туризму — важливого чинника збереження трудового потенціалу // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України.— 2010.— Вип. 15. — С. 34–39.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2012.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>